

מדרוהוביץ לארץ המובטחת – הנריק הופמן

מבוא לסדרה

הספר פותח סדרה של קולות הניצולים לספרות הזיכרונות של יהודים. מי הם הניצולים? הם העדים לשואת העם היהודי, עם הספר, לטרגדיה הגדולה שבתולדות האנושות, לנאמני העולם אשר עזב אותנו ללא-שוב. את קולותיהם לא ניתן לרשום בטור אגדות, הם נרשמים במערכת עליונה ביותר. הם מהווים תשובה ומענה, כפי שהביע זאת המשורר: "הקריאה הענקית של אדם יחיד תוך התנגדות לחוק המוריד את הזיכרון לטמיון". קולות מצילים המה. כדאי להקשיב להם. התקופה שאנו חיים בה, היא תקופה מיוחדת. נקודת מפנה של אלפי השנים מעמידה לפנינו שאלות יסוד באופן חד ביותר ומצווה בשם העתיד להרהל ✓ עמוקות בנושא המורשת האנושית. כיצד ניתן להבין את מצבנו או בני ימינו מבלי להעמח ✓ את שיקול דעת של עצמנו עם ניסיונות חייהם של אלה, אשר הרוע פגע בהם בצורה מיוחדת, בצורה אכזרית כל-כך?

קולות הניצולים נחלשים במרוץ הזמן, מחרישים מתרחקים מאיתנו יחד עם המאה ה-XX. מתוך הכרה בחשיבותם של אותן העדויות, בכורח הנצחתן קם רעיון פתיחה בסדרת הפצה חדשה בשם "נורברטינום". קשה לחזות היום מה תהיה דמותה הסופית. יהיה זה תלוי במידה רבה בתגובות הקוראים. רבים מהם יהיו ודאי מסוגלים להעשיר אותה בזיכרונותיהם הם או של יקיריהם. אנו לוקחים בחשבון אפשרות שהפרסומים הבאים יתרמו לכך, שהם ירצו להתחלק בניסיון עם חוגים רחבים של קוראים. שאיפתנו היא יצירת ארכיון של זיכרונות אותם אנשים, אשר שרדו את השואה. זיכרונות על ערך עליון ברצוננו להוציא בצורת ספר. עם כניסתנו לעולם, אשר פותחים לפנינו הניצולים, אנו נכנסים אל תוך האזורים החשוכים של קיומם של בני-אנוש, אל מרחבים המסומנים על ידי ייסורים ומוות. אך ניתן פה להבחין גם בקרן-אור, אות-תקווה. כי השואה היא לא רק תקופה של זלזול בבן-אדם, של שנאה ובוז בכבוד הזולת. או-אז התגלה גם כן גדולתו של האדם, אשר אף במצבים בלתי-אנושיים שכאלה מסוגל למעשי אהבה. הלוואי והאור הזה יאפשר לנו להביט בתקווה בעתיד, בעולם הנפתח לפנינו, הנקי מעוול וחטא.

חבר העורכים

מאת המחבר

מזה זמן רב רשמתי וכתבתי את זיכרונותי אלה. ובכל פעם, כמו גם עכשיו, עת ניסיתי להרכיב מהם יחידה שלמה, פקדו אותי ספקות, אם הנושא הזה אכן יעניין מישהו. ולמרות המעצורים הללו הגעתי למסקנה, שהזמנים, בהם חיינו מחייבים במידה כלשהי לשחזר חוויות יחיד או קבוצת אנשים על קרע התקופה הסוערת, בה תולדות היהודים בפולין נרשמו באופן טרגי במיוחד. יהיו הזיכרונות הללו תרומה צנועה נוספת להנצחת העבר הלא רחוק. אני מודה מקרב לב לכל אלה, אשר עזרו לי בשחזור שורת קטעים ספר זה.

ישראל 1971

הנריק הופמן

פרק 1 – הבית ברחוב מיצקייביץ'

בזמן שאני כותב, שנולדתי באזור הדרומי-מזרחי של הרפובליקה הפולנית לשעבר, במרגלות הקרפטים, בעיר המלכותית דרוהוביץ', נזכר אני מיד בשני דברים. דבר הראשון הוא, שאת המשפט הזה שאבתי מספר קטן ירוק, כפי שאני זוכר, שיצא לאור בשנות ה-30, בו רשומות תולדות העיר, והדבר השני שבצורה דומה התחלתי תאור קורות חיי בשעת בחינת – בגרות – הביניים (בגרות "קטנה") בלשון הפולנית בשנת 1945, אחרי שיבתנו למולדת לעיר גליביץ'.

ובכן, הגעתי לעולם במשפחה, בה אבי היה רופא צעיר, אך כבר עובד במקצוע, ואילו אימי, אישה יפת-תואר ונמרצת, ממשפחת פקידים, וכפי שזה קורה גם היום, התחילה בלימודים אקדמיים, הכירה את בעלה העתידי ובכך סיימה את השכלתה.

משפחת אבי, ובמיוחד האמא שלו, שמקורה משושלת של אנשים בעלי בתי-חרושת ובעלי-בתים עשירים, ולמרות מצבה ההולך ורע עקב מחלתו הנמשכת של בעלה, חשבה את נישואיו של אבי כבלתי מוצלחים ובדעה זאת היא נשארה עד יום-מותה. הדברים הללו לא עינינו אותי בזמנים ההם.

את שנתי הראשונה ביליתי בדירה לא גדולה בבית בבעלות וגנר ברחוב סלובצקי לא רחוק מהגשר שמעל הנחל. אותו הנחל, אשר חצה את העיר לשניים, היה סממנה הבלתי נפרד ממנה, בדומה לטיסמניצה המריחה נפט. היא הייתה נותנת את אותותיה פעמיים בשנה כמעט באופן סדיר. באביב, כאשר נמסו השלג וכן בזמן הגשמים השוטפים בקיץ הייתה יוצאת מגדותיה ומציפה את השדות שבסביבה וכן את המרתפים של בתים ואף הייתה מגיעה עד לחלונות שבקומת-הקרקע. המים סחבו אז אתם את הגרוטאות מהמרתפים או שוכני-הלולים שליד בתים ובקתאות, דבר זה היה גורר קללות מהדיירים הוותיקים ועליזות הסף. את השמחה לילדים הביאו הגיגיות מעץ לכביסה או אמבטיות מפות, אשר הופיעו על-פני המים, שבעזרתן היו האנשים מוציאים מתוך המצולות חפצים שאבדו. השינוי המיוחד הזה בחיי האזור הדל היה חולף במהרה עם חזרת מי-הנחל לאפיקם הטבעי והחיים היו חוזרים לסדרם הקבוע.

לאחר מכן עברנו לגור בבית משפחתי המיועד להשכרה ברחוב מיצקייביץ'. כנהוג בזמנים ההם העברת בעלות על דירה כזאת דרשה רישום נוטריוני במשרד של הרשדרפך ✓ ובברשטיין המקורבים לנו. המפרט איזה חלק מגיע ליורשיו של הסבא הרשל הופמן. ✓ החלוקה הייתה שמית את אבי, סבתי ושתי דודות: רציה ובטקה.

קבלנו דירה מרווחה, בעלת שלושה חדרים ומטבח בקומה שניה. לכניסות אליה הובילו גזחטראות, מרפסות הנשענות על יסודות ברזל, הנמצאות לאורך כל הצד הפנימי של הבית. ואילו לבניין האבן מצד רחוב מיצקייביץ' ניתן היה להיכנס במדרכה שבין סורגי הגדר מברזל שהוליכו עד לשער מעץ גדול. מוצק ומקושט, שם משני צדי המשקוף הותקנו פעמונים לכל השירות. לקומת קרקע ולשאר הקומות מגיעים במדרגות רחבות מאבן ואחר-

כך מעץ, המוקפות במשענות-יד חלקות מרב שימוש. אך החלק החשוב ביותר של מקום מגורנו החדש הייתה החצר. זו החצר בצורת U שבגבולותיה עמדו הבניינים הפנימיים, נמשכה הלאה והפכה ליער אמיתי, אם-כי דליל, אשר נמשך עד לרחוב בדנרסקה ושם נסגר. עוד חלק מהותי של הנוף הזה הייתה סככה מעורערת למצה הסמוכה לביתו של השומר, שארית האורות הישנות הזוכות את תפארתן. את הנוף כולו השלימה סוכת-גן מעץ הממוקמת בין העצים. כל זה ביחד היווה מקום משחקים פנטסטי לכל ילדי הבית וכן לתלמידי בתי הספר, החברים וילדי-רחוב המזנחים מרחוב זליפנה, יאן, לס'ניאנסקה ואף בוריסלבסקה או סטרייסקה המרוחקים. לא פחות מעניינים היו גנים ושדות של טיגרמן וקרופץ וכן מקום משחק בכדורת, מגרש טניס ובסוף האולם עצמו של סוקול.

השכנים שלנו בקומה הייתה הדודה בטקה ובעלה החולני חיים, המכונה יימק, אשר אהב אותי מאוד, אותו אני מזכיר עד היום בלבביות. הזוג הזה היה עקר ולא כל-כך מותאם. הוא לא עבד והתפרנס אך ורק מריבית השקעותיו הצנועות בחברות-מניות-נפט, אליהן היה נוסע מספר פעמים בחודש לעיר בוריסלב באוטובוס. הדירה שלהם הייתה מרווחת, אך בחורף מאוכלסת למחצה עקב הקושי והעלות הגבוהה לחימום. עבורי היה זה מקום מושלם למשחקים. שבהם השתתף, כמובן, גם יימק אשר נהנה מעודף זמן פנוי ואשר לעתים קרובות משך לעסק גם את הדודה. לרב המשחק התהווה בצבא וכל השלישייה, שהתחפשה בהתאם בכובעים מעיתונים על ראשיהם, צעדה במשך שעות ומקשיבה בשקט ובסבלנות ליללות ותרועות שלי, שאת הכלים הללו היינו הילדים מקבלים מקרובי משפחה וידידהם. אך יותר מכל התרשמתי תמיד מהמרפסת רחבת-הידיים שפניה לרחוב מיצקביץ', אשר, בדומה למרפסת אחרת שבבעלות ארגון הלוחמים היהודיים בצבא הפולני, בימי חגים לאומיים מקושטת ומעוטרת בעששיות צבעוניות, בתמונות של אנשים רמי-זדג, בדגלים לאומיים ובידק. מאותה המרפסת צפיתי אחר-כך לתהלכות של האחד-במאי מלווה במשמר שוטרים, לעתים על סוסים, אשר נעה מבית-העובד לכיוון רחוב סמבורסקה, ובעת תבוסת-ספטמבר לנסיגת היחידות הצבאיות של הפולנים.

באותה קומה התגורר זמן-מה העורך-דין אדון פֶּל עם משפחתו, שאני הייתי אהוב עליהם מאוד עד כדי כך, שעל השאלה כמה סבתות יש לי, הייתי עונה: שלוש – הסבא רפפורט – מצד אימי, סבתא הופמן – מצד אבי וכן סבתא פל. "סבתא" פֶּל לא עבדה ולכן היה לה הרבה זמן פנוי, אך היו לה גם עיסוקים אחרים, כמו קלפים ומועדון, מקום מפגש של האינטליגנציה היהודית והאנשים העשירים מבוריסלב והסביבה. עוד אחזור למועדון-הקזינו, אשר נמצא גם הוא ברחוב מיצקייביץ' ליד בית-הלגיוניסט החדש ומול בית-הקפה המפורסם של שוֹרֶץ אשת הפרקליט הגברת פל, רשומה לטוב בלבי וביזכרונותיי, השתתפה במשחקי הצבא או על סוסי האפור "סיבק" האהוב עלי. בכל הזדמנות היא העריפה עלי צעצועים אין-סוף ומה שחשוב ביותר, הייתה מפרקת לחלקים קטנטנים את שעון-הארון הגדול, עת אני ישבתי על הסיר, או בזמן ההאכלה. בעניין האחרון השתתפה בדרך-כלל המשפחה. כעבור זמן-מה הפֶּלים עברו לגור בדירה חדשה ברחוב צ'צקי. ובכן, ניתן לומר, שהיה לי קשר הדוק עם הקומה שלנו, אך במידה וגדלתי, התרחב הקשר עם הדירות שבקומת-קרקע ועם החצר. עלי לציין, שחייתי בשלום עם כל דיירי הבית. היום, עת אני

פ.ל.ו

אותם מזכיר, נדמה לי שהציגו חתך נאמן של הציבור היהודי בפולין ובמיוחד בערים ועיירות של גליציה.

ברצוני להתעכב על הדמויות אשר נחרטו כל-כך טוב בזיכרוני, הגברת דייק אשר התגוררה עם משפחתה בקומה ראשונה, הייתה אישה שמנה תמיד חגורה בסינור, תמיד מבשלת משהו, כבשה את לבי בזכות תלתול ענק ליד האף שלה וכן בכך שתמיד נתנה לי שפע של ממתקים. במקום הראשי יש לציין את המקיגים – שיצב אגוזים, דבש ועוד דבר-מה, החתוכים מתבנית-פח גדולה בכל סוגי צורות גיאומטריות וכן את העוגות מבצק-עלים הסלולות בצורת פשטידה עם תפוחי עץ ואגוזים ותוספת דבש – נדמה לי. לא היה איש כמוה בהכנת המעדן הזה ורק אחרי שנים, בהיותי נער אכלתי מעדן דומה באחד הקבלות – פנים אצל

Hules

Erolia אלוס' פליישר, והכינה אותו הגברת אַיקוס הזקנה, אמה של רגינה. לבסוף אדון הולס, בעל ושותף לבעלי מכוניות-נפט, אשר התגורר בקומה ראשונה. הייתי פוגש בו לעתים רחוקות, יותר פעמים ראיתי את אשתו ובניו. אך כדאי להזכיר אותו, כי בשמו נקשרת חוויה מסוימת, שהייתי שותף מבלי שרציתי. היה זה בקיץ 1930 – 1931. הגברת הולס נסעה קודם למקום מרגוע בִּיֶרְמֶצְיָה. הולס נשאר בבית כי היה עסוק מאוד בתקופה ההיא ואמור היה להצטרף לבת-זוגתו מאוחר יותר. וכך זה קרה שהוא נסע באותו יום, שבו גם אני נסעתי עם אימי. באותו זמן הגיעה לִיֶרְמֶצְיָה קבוצה גדולה של נופשים. הגברת הולס, שעמדה בתחנת הרכבת ודאגה שמא לא תצליח לפגוש אותו, ביקשה מבעל המרכבה לקחת בשמו בקול רם. ברגע שהרכבת עצרה והנוסעים ירדו ממנה, נשמע קול קורא "הו-ו-ולס". על הקריאה הזו חזרו עוד בעלי מרכבה ולבסוף כל התחנה הדהדה בקריאה "הו-ו-ולס" למרות ההילולה שקמה בתחנה, הולס מצא את אישתו, אך מאותו יום, כל פעם שרכבת עם נופשים הגיעה לִיֶרְמֶצְיָה או וורוכטה הסמוכה, העגלונים היו קוראים בקולי קולות "הו וו וולס, הו וו וולס"!

בקותת קרקע, שממנה רק מספר מדרגות הובילו למרתפים המרווחים, התגורר בומק בנו של חייט-גברים קורנהבר. שם בחדר אחד גדול, מחולק על-ידי קיר-מעץ לשני חלקים, גרו האב, האם ועוד שני אחים. בחלק הגדול התמקם חדר-השינה, שולחן עם כסאות וגם מטבחון מפת, ובחלקו הקטן – המתפרה. הדירה הייתה כמעט תמיד מוארת על-ידי נורה קטנה, כיוון שאור השמש בקושי חדר אל תוכה דרך שני חלונות מזעריים הממוקמים ממש מעל לאדמה. ובכן, כאשר קורנהבר עם עוזרו נאלצו לגמור בעזרת חוט ומחט איזה בגד. ורצו לראות טוב יותר את התפרים, היו מתיישבים על אדן-החלון, פניהם היו תמיד חיוורים, בגלל חוסר מזון, והראומטיזם הנחית עליהם ונתן את ביטוי מוקדם מדי.

בומק – בן גילי – היה החבר הכי טוב שלי. שנינו יחד גדלנו בחצר, שנינו צעדנו אל בית הספר הלבן – כך קראו לבית-ספרנו על שמו של אַדָם מיצקוביץ' ושנינו יחד, עת בשנת 1939 נכנסו אלינו הרוסים, עברנו לבית-ספר שפעם נשא שמה של המלכה יאדריגה, ועכשיו היה מסומן רק במספר – נדמה לי מספר 12 – דרכנו נפרדו בשנת 1941 עת כיבוש הנאצי וגירוש לגטו, זו הייתה הפגישה האחרונה שלנו בזמן אחת האקציות ממנה הוא לא חזר. בומק, החבר הבלתי נפרד ממנו הקרוי על-ידי הסגן רוב זמנו בילה בביתי ואימי הייתה מפטמת אותו כפי שהייתה מפטמת אותי, לרוב בכוסמת וסולת, וכדי שהמעדן הזה יהיה יותר נעים לעיכול, היה מקושט מלמעלה בקינמון וקקאו, אך אנו, למרות ממצאי-העזר הללו, לא

אהבנו את המזון המזין הזה ומיד עזיבת האם או העוזרת, היינו מתפטרים ממנו בעזרת האנקורים. יש לציין שתמיד שררה בינינו הבנה ופעלנו יחד בשיתוף מושלם. בזמן המשחקים בחדר-האוכל המרווח שלנו. אליו היינו מביאים כל מיני אביזרים של אמא: כובעים, מצנפות, חרוזים וסיכות. ושל אבא: מגבעת, חרב, כומתת קצין של אבא עם כובע וכן חגורה צבאית וכדי לא לאבד זמן יקר הנחוץ לנו להתלבש ולהתחפש, לא היינו הולכים לבית-השימוש, אלא היינו עושים פיפי לתוך עציץ הפילזנדרון הגדול, ובדאי היינו בזאת מקצרים את חייו, אילמלא וְרוניקה שגילתה את מעשינו, והחליפה לו את האדמה, ואמא האהובה שהוציאה לנו את זה מהראש בפעולה נמרצת. יש להודות, שבִּימָק פחד קצת ממנה ובמיוחד אחרי שאמא הרביצה במטריה לו ולסִטְשֶׁק, עת חזרה מקניות והם השניים שיחקו בכפתורים והשמינו מנגינות באמצעות הפעמונים שמעל למשקוף, היא תפסה אותם מאחורנית, והם לא יכלו אפילו להימלט בגלל הכלונסאות החדות של הגדר.

בדירה השנייה בקומת-קרקע-מרתף, יותר מרווחת ובמצב טוב יותר, התגורר חייט-נשים בלייכר. נדמה לי, שיותר מחייטות עניין אותו גידול יונים. לאותה מטרה, מזווה השייך לדירתו, נהפך לשובך יונים והחלון המאיר את פנים השובך הפך בעזרת דיקט מעובד למסלול יציאה לציפורים. לנו הדבר החשוב היה השתתפות בגירוש היונים מהשובך, שהם עלו למעוף והסתובבו באוויר כרבע שעה, חצי שעה ויותר חוויה גם חשובה הייתה מכירת יונים או החלפה לסוגים יפים יותר. או-אז היו מתכנסים בחצר שלנו פרצופים לא מהעולם הזה, לעתים בעלי אפים בצבע סגול-אדום המאפיינים אותם, מרחוב סטרייסקה הרחוק, פולנה, לסניאנסקה או טרוסקבייצקה או ז'ופנה ויאנה הקרובים אלינו. הויכוחים אודות כל אחת מהציפורים נמשכו הרבה זמן, ולא המראה של היונה היה פה חשוב ומכריע בהחלטה על העסקה, אלא צורת המעוף והריחוף, לכן היו מקפצים אותן, מנופפים בכובעים ובמגבעות ולאחר מכן מרימים מוטות ארוכים מקושטים בקצה בסמרטוטים צבעוניים אוי ואבוי לעוזרת-בית שבאותו רגע הייתה תולה שטיח ומתחילה לחבוט ולאבק אותו. בלייכר היה אז נאחז חמת-זעם המתאימה לסנדלר, וממקום המיועד בחצר לכיוון העוזרת היו עולות התרעות בקולי-קולות, אחר-כך שמות-גנאי ובוז, ואם גם זה לא עזר – אבנים. זאת בשיתוף חבריו. החייט היה מתנהג ביושר ולמרות שהיה רודף-נשים, היה מתייחס באופן שווה אפילו לגב' היפה ביותר שבין העוזרות בית.

בקשר יותר קרוב היינו עם בנו, האס' הוא היה מבוגר מאתנו במספר שנים ולכן רכשנו כבוד אליו, ומה שיותר חשוב, הוא כבר הלך לבית-הספר, וכאשר הפך לנער, ידענו שהוא משתתף באסיפות של הארגון.

בדירה המקבילה התגורר זוג מבוגר שאת שמו אינני זוכר. לא היו להם ילדים, אבל גידלו שתי ילדות – יתומות אחרי מות אחותה של בעלת הדירה. אחת מהן, בת-גילי, השתתפה במשחקים שלנו, כאשר עיסוקה הראשי היה בישול, חינוך והאכלת הבובות. היא זאת שהכינה מנייר-כסף של שוקולד-וודל ארון-מתים עבור החוחית, דיירת הכלוב התלוי בחדרי, שהתפגרה. היא נטמנה עם אותות כבוד ליד הסוכה בין העצים ואנחנו כולנו עמדנו עצובים במשך רגעים ארוכים.

יום אחד הופעתי בחצר וסיפרתי לחברי שאני עוזב לזמן-מה כי עלי לנסוע עם הורי ללבוב. העברתי להם את ההודעה בדיוק כפי ששמעתי אותה מפיו של אבי. התחלתי גם אני

להתכונן למסע, הלווייתני מזוודה קטנה מאימק, ארזתי את ספרי-המעשיות היפים ביותר ופיזמה.

ביום הנסיעה האמורה נפרדתי מכל הילדים, יחד עם אמא וורניקה בתיישבנו במרכבה ופינונו לכיוון התחנה. בדרך היה עלינו לצרף את אבא, אשר לשכתו התמקמה בביתה של סבתא הופמן בפינת הרחובות טרוסקבייצקה וקוננסקי, ליד תחנת המרכבות והמוניות לטרוסקביץ. רק הגענו-ואבא מיד יצא וכולנו יצאנו לדרך, אבל, לרוב הפלא, לא לכיוון התחנה הגדולה בקצה סטרייסקה, ליד פולמין, אלא ברחוב טרוסקבייצקה לכיוון התחנה הקטנה. כשעברנו את בית-הקברות הבנתי שמשהו רע עומד להתרחש, כי הנה בדרך יופיע בית-החולים העירוני, ומהתחנה הקטנה אף רכבת לא יוצאת ללבוב. משם יצאו רק רכבות לבודיסלב וכן רכבות-משא. לפני בית-החולים התחלתי להתייפח, כי נזכרתי בשיחתם של ההורים, שהקשבתי לה בחשאי בחדר-האוכל. אבא הסביר, שההתקררויות שלי והצרידות נובעות מדלקת השקדים המוגדלים ויש צורך דחוף לנתח. הוא הסתמך על חוות-דעתו של הרופא מיטל הצעיר. והנה זה עומד להתרחש עכשיו.

Borystan

מפתח בית-החולים ניגשו למרכבה שני חובשים, אחד מהם לקח אותי בזרועותיו והשני את המטען שלי וכך הלכנו אל חדר-המיון. שם התמסרתי לידי האחות, אשר הציגה לפני כל-מיני מכשירי-רפואה, על – מנת להרגיע אותי, לאחר מכן בזריזות השיבה אותי על ברכיה והצמידה אל הפה שלי מסכה. ותוך כדי מחנק, אני נרדמתי. התעוררתי בחדר-יחיד וראיתי ליד המיטה את הורי, את ורניקה, ואת סבתא רפפורט, האהובה ביותר והבלתי נפרדת. שני ימים שהייתי בבית-החולים, אך לא הייתי מרוצה כלל, ולכן על-מנת להקל עלי ולהטיב לי, היו מביאים לי כל פעם צרורות של דגלונים וניירות צבעוניים, אשר היו מנוצלים בבית-חולים בכל מיני חגיגות, ובמיוחד בחג-המולד.

זכורני, כשחזרתי לחדרי ברחוב מיצקייביץ, הילדים כבר ידעו עלי הכל, והם הופיעו בצוותא ליד מיטתי. וכיוון שהומלץ לי לאכול הרבה גליות גם הם התכבדו בזה והיו בודאי יותר מרוצים ממני. ומהעובדה שהתפטרתי סוף-סוף מהשקדים המאוסים. ניתוח שבוצע בתחילת האביב גרם לשינוי הכיוון של בילוי חופשת הקיץ ובמקום הרבנוק וורורוטה או יאָרמָצ'ה יצאנו לאוולוב על-שפת הים. נסענו עם אמא, אשר כפי שאני זוכר, זמן ארוך התכוננה למסע הזה ואפילו ביקרה מספר פעמים אצל תופרת וחניות בעיר לבוב. דומני בליווי חברתה הקבועה מושקה גוטליב. אבא הצטרף אלינו מאוחר יותר, כשאנו הסתדרנו על באמת בוילה הקומתית שבה שכרנו חדר גדול למעלה, לא רחוק מהים וכן "מבית-הזדרוי" שם נמצא קאזינו, דבר שהיה חשוב עבור אימי. השהות הייתה מוצלחת, מזג-האוויר נח, ואני השתזפתי ולמדתי לשתות.

מספר פעמים יצאנו לטיול לסֶנְפּוֹט, השכן של אורלוב, אך הוא השתייך לעיר החופשית גֶדְנֶסק, ובעצם היה כבר מחוץ לגבולות פולין. את הגבול היווה מעיין ביער החופי, ומעליו גשר לא גדול, מצידו האחד הייתה ממוקמת בקתה באדום-לבן של השומר הפולני ומהצד השני – בקתה צבעונית של שוטר גרמני. ניתן לעבור את הגבול בהצגת תעודת-זיהוי, או תעודה של בית-ספר. בֶּסְנֶפּוֹט ובגדנסק הייתה תמיד תנועה ערה ובעיני כל תושב חדש התנופפו דגלים עם צלבי-קרב, אני הילד, התעניינתי בקבוצות נערים ונערות מחופשות בבגדים אופייניים, אשר לאות הצדעה היו מרימים את ידיהם בקריאה "הייל". היינו פוגשים

יותר ויותר חולצות צהובות, מכנסים שחורים עשויים קטיפה או עור, או חצאיות מבד שחור, עניבות שחורות, סרט-על שרוול הימני עם צלב-קרט, סרטי ברק ובצד סכינים פיניות איש לא פילל אז, שכל זאת הנה הכרזה מוקדמת למה שעתיד לעבור כמו הוריקן – רוח – סערה בין בתינו והשאירה רק אי-אלו מתוכנו.

מאורלוב היינו יוצאים לטיולים אל וולדיסלבג ופוצק וכן לגדיניה, אשר עברה שינוי מהותי ומעיירה קטנה על-שפת הים הפכה לנמל אמיתי שנבנה בתמורה גדולה. המראות הרות-אסון מסופוט ומגזנסק וכן בניית גדיניה נחרתו בזיכרוני, מה עוד, שגם בשנה לאחר מכן היינו באותם המקומות והתגוררנו הפעם באורלוב.

החזרה מנופש סימנה את הסתיו המתקרב ובשנת 1934 – גם תחילת שנת הלימודים. אך קודם-כל צריך היה לומר שלום לכולם, להתחלק בהתרשמויות ולספר ולענות על כל השאלות של חברי מהחצר ומהסביבה. וכן לחלק לכולם מתנות בצורת קונכית שרעש הים עוד שמור בה, ושמזכירה כל מה שמהווה רק מזכרת. חברי למשחקים לא ראו מיומם את הים, והרבה מהם בחייהם הקצרים לא זכו לראותו.

וכך, רק הספקתי לברך לשלום את ביתי, ומיד רצתי לרחוב לסיניאנסקה הקרוב, אל סבתא רפפורט, לנשק אותה לבבית ביושבי על ברכיה, ואחר-כך, ליד השולחן לאכול דובדבנים, שצנצנת הייתה תמיד מלאה ולספר הרבה ובקפדנות. אחר-כך אחרי שובי הביתה לארוחת צהריים, לאחר שאבי סיים תנומה שלאחר הארוחה, צעדתי אל סבתי השניה – הסבתא הופמן. מאוד אהבתי לטייל עם אבי, כשהוא מוביל אותי בידו, וכמו אז הלכנו לכיוון המקום בו אבי קיבל חולים אחרי הצהריים בדרך לאורך הרחוב מיצקייביץ ורונק וטרוסקבייצקה במורד הרחוב עברו על פנינו הרבה אנשים, אשר קידמו פני אבי בשלום ואי-אלו היו שואלים אותו דבר-מה ובו-בזמן אמרו שלום גם לי.

לאחר חיבוקים לבביים עם סבתא, דודה רציה וגם, דומני שעוד שהיה בדרוהוביץ עם הדוד היפה מונדק, היינו פותחים במשחקים עם בן-גילי, בן דודו ריסינק פסטרנק המכונה במשפחה "ריסינק הלבן", כי היה בלונדיני כאשר אותי כינו ריסינק השחור כי היו לי שערות שחורות. המשחק התקיים קודם בבית, ואחר-כך היינו יוצאים בריצה לחצר, שם בבקתה קטנה עבד נפח ובמרתף הבית היה מתקן רתמות-סוטים. מה שעורר התעניינותנו המיוחדת אצל הנפח זהו המפוח הגדול. המופעל בידי עוזרו וכן כוחם של השנים, עת היו מעצבים פרסות ובקצב, בסירוגין היו מכים בפטישים גדולים, שמתחתם, בערב, היו מתפזרות אלומות של ניצוצים בצבע כתום-אדום. בבית המלאכה לרתמות-סוטים היה שורר ריח אופייני לעורות מעובדים. אותנו סקרנה מלאכת רקמת הקולד לצווארו של סוס. בחוטים צבעוניים, לרוב ירוקים ואדומים, או מלאכת הקישוט במסמרות זהובות או מוכספות למושכות או למגינים של הסוס. לאחר-מכן היינו עוברים לחצר הסמוכה, אל הרבכים, שם היו מצטרפים למשחקים שני הבנים וגם מנק וילף, הידידים הלבביים של בן-דודי, אשר באותם הזמנים כבר הלכו לבית-הספר האדום, מכונה כך בשל הלבנים האדומות מהם היה בנוי בית-הספר, אך שמו האמיתי היה בית-ספר קונרסקי.

ממש לפני השעה שבע הייתי חוזר למקום כהונתו של אבי כרופא, ואם הוא היה עסוק, חיכיתי בסבלנות בחדר-ההמתנה הקטן. ואז מבטי היה עובר, בלי כוונה, על מספר תמונות גרפיות, שאבי קיבל במתנה מברונו שולץ, המייצגות בעיני איזה קווים-ציוויים. אבי קיבל

אותן בתמורה לשכר, שאינו היה מוכן לקחת בתור רופא-משפחה וכן מקורב למשפחת שולץ, אשר התגוררה ברחוב בדנרסקה, שם היה אבי מטפל באמו הזקנה של שולץ ובאחותו הלוקה בבריאותה לעיתים קרובות. המעניין הוא, שאת אותן התמונות הצלחנו להטמין זמן רב, עד שהלכו לאיבוד בעת-אותה האקציה הגדולה בגטו בשנת 1942 בה נספה גם שולץ בעצמו. באותו חדר-ההמתנה פגשתי אותו בסתיו 1939, שם חיכה לתוצאות הבדיקה או למרשם רפואי. על-מנת לקצר את זמן-ההמתנה הוא הוציא מאחד הכיסים הצדדיים של בגדו פנקס לא גדול והתחיל לרשום את פני בפרופיל. הרישום היה מוצלח ואני שמרתי עליו בקופסת-עץ המקושטת בצירי בני-הרים, שם גם הייתי מטמין מכתבי-אהבה הראשונים וכן אי-אלה תצלומים שבחרתי. גם כל זה הלך לאיבוד כתוצאה מגירושים, העברות מקומות שהייתה דפורטציות. בתוך חדר-הקבלה של אבי היה מסקרן אותי תמיד שולחן-הכתיבה הגדול שלו עם שפע של מגרות ומדפים, ובהם המון פנקסים ועפרונות, ומבחנות וקופסאות קטנות ובמיוחד העגולות הצבעוניות מאספלניות וטבליות בגדלים שונים. בארון-הכלים אהבתי יותר מכולם את הראי הקטן שבאמצעותו היו בודקים את הגרון, את פנים-האף והאוזן, וכן את המזרקה הגדולה. כל-פעם בעקביות, בדקתי את משקלי וגודלי על המאזניים והמתקן המיוחד לצורך זה. לפעמים, בהיעדרו של אבי, כאשר העוזרת הנאמנה שלו, טוסיה, הייתה מרשה, היינו יחד עם ריסיק הלכן הופכים את המיטה לטיפול גינקולוגי המצוידת בידיות-אחיזה אופייניות, למטוס או כלי-תחבורה מהיר אחר והמשחק היה נמשך, במלא-הקיסור. וכעת, חזרתי עם אבי בערב הביתה, מלא התרשמויות ועייף, וידעתי שהחופש הולך ונגמר ויחד עמו החרות, כי בעוד ימים מספר תחל שנת הלימודים.

פרק 2 – השנים בבית – הספר

יצאתי עם אמא לבית-הספר לפני השעה שמונה. הייתי לבוש בבגדי מלח וילקוט חדש על גבי. צעדתי בגאווה. אך לא הייתי בטוח בעצמי ורק נוכחות של אימי ושל בומק הוסיפה לי אומץ. כשהגענו, היו כבר בחצר בית-ספרנו הרבה ילדים והורים והמורים השתדלו במהומה הגדולה למיין את התלמידים לפי כיתות. הדבר עלה בידם, ואז מנהל בית-הספר מר קופצ'נסקי, השמיע נאום קצר ואנחנו התכנסנו לתפילה נסיבתית, בני דת נוצרית קתולית – לכנסייה האזורית הקרובה, היוני-קתולים-לבית התפילה שלהם בפינת הרחוב בויריסלבסקה – טרוסקביצקה, ובני דת-משה בחסות הרב הדיך שרייאר לבית הכנסת באזור לאני, של ✓ יהודים בדרוהוביץ. באותם שלושת בתי-תפילה היו נפגשים עם קבוצות נוער וילדים בני שלושת הדתות, בנים ובנות מבתי הספר והתיכונים. כך גם היה בבית הכנסת שלנו, ושם, קרוב יותר לארון הקודש ישבו הילדים מכיתה א' שהם הנמוכים ביותר ומאחוריהם תלמידי כיתות גבוהות ובקצה תלמידים מהתיכון הממלכתי על שם ולדיסלב יאגילל, סיינקיבץ/ או בלאט.

המום וסקרן הסתכלתי מסביבי ורק מדי פעם חיפשתי במבטי את אימי, אשר, מרצונה או לא, נאלצה לבוא לבית-הכנסת וכעת עמדה בין ההורים רחוק ליד דלת-הכניסה, ההרהורים הופסקו על-ידי שלוש נקישות חזקות בספ-תפילה גדול והנה הופיעה דמותו של הרב אביגדור עטוף בטלית, נשמעו ועלו עד לתקרה הגבוהה דברי-תפילה המושרים במנגינה מיוחדת ליד ארון-הקודש הסגור ולאחר-מכן הפתוח, המקושט יפה, עם ספרי-תורה. את אותן הנקישות ששמענו כאות סיום התפילה. וכך היה תמיד, כאשר התפילות נערכו בימי חגים ממלכתיים – 3 במאי או 11 בנובמבר, ואז בית-הכנסת היה מלא עד אפס מקום, כי השתתפו גם המבוגרים. אותם המבוגרים היו משתתפים בתהלוכות נציגי ארגונים יהודיים שונים בין היהודים הפולניים או ארגון משוחררי צבא, עבורנו הייתה זו, לימים, הזדמנות להיפגש עם חברותינו, לרוב מבית-הספר על-שם המלכה יאדבייגה, בו לכל אחד מאיתנו הייתה כבר אהבתו הראשונה.

עכשיו אני חזרתי שוב לבית-הספר, לכיתה הראשונה השייכת לקזימייז' קוברין, זהו שמו של המחנך שלנו, אשר נשאר לנו נאמן עד לפרוץ המלחמה. נחטתי בשורה האמצעית בספסל ² הראשון כשלצידי יורק לובל, אותו יזי לובל, אשר היום כותב מאמרים לעיתון "חחי-ספרות" של קראקוב. בומק ישב בשורה אחרת. היות ובכיתי קמעה, אימי התיישבה בספסל האחורי יחד עם כמה אימהות נוספות. היא ישבה שם עד סיום השיעור, שהיה בעצם קצר, כפי שנהוג בפתיחת שנת הלימודים ובכיתה א', המוקדש להיכרות יסודות ההתנהגות בבית-הספר וכן מסירת רשימת האביזרים הנחוצים בשביל בית-הספר.

האמת היא, שלא הייתי מרוצה מעצמי עקב הבכי, אך חזרתי הביתה מלא התרשמויות והבטחתי לעצמי בלבי, שמחר אהיה בסדר והדבר הזה לא יחזור עוד. אחרי הצהריים יצאנו לקנות מחברות – במשבצות ובקווים כפולים, דפדפת גדולה לציורים עם ניירות צבעוניים

להזבקה וכן מקלות לחשבון המסודרים וסגורים בגומייה שלא יתפזרו. לאחר-מכן, כפי שזה קרה לעתים קרובות, חצינו את השוק, עברנו ליד חנות לתמרוקים של אוברוביץ המפזרת ריחות מפתים, הממוקמת בבניין מועצת-העיר המפורסם המפרסם את עירו, פנינו לעבר בית-המרקחת של לוביאש, על-מנת להגיע בסוף לקונדיטוריה של פיידורוביץ' בתחילת הרחוב סטרייסקה. כאן היינו מתיישבים אימי ליד שולחן עשוי מתכת עם לוח עשוי אבן בצבע אפור-לבן מעליו ומזמינים תמיד ללא שינוי עוגיות-קדם וכוסות מי-סודה. זה הכל היה עולה 20 גרושים, ואת טעמם של המעדנים הללו אין אני מסוגל לשכוח עד עצם היום הזה.

לאט, לאט התחיל להיערך סדר-יום חדש, בו חייב היה להימצא זמן לבית-ספר, למשחקים וללימודים. על רקע זה נחשבה לנו כמתנת-אלוהים מחלתו הפתאומית של המורה, ימי חופשה בהקשר לחגים הממלכתיים או הדתיים שקוימו שלושת הדתות.

תקופת הסתיו הייתה לנו הנעימה ביותר בבית היה מורגש מתח מסוים לפני ראש-השנה, שמסמני החג היו, כמו לפני כל חג משמעותי, סדרים בבית. אחר-כך, בימי-החג עצמו, לבושים למשעי היינו הולכים לבית הכנסת הממוקם בבית-היתומים ברחוב סובייסקי. כאן, להורי וכן לסבתא רפפורט היו מקומות שלהם, שנרכשו מראש. אני זוכר, שהיינו נכנסים מבעד שער מזוגג רחב-ידיים, צבוע בצבע שחור עשוי מתכת, ולאחר מכן במדרגות רחבות מאבן לקומה ראשונה, שם עמד ארון-הקודש ושם התפללו הגברים, ולאחר-מכן היינו עולים לקומה שניה עם מרפסת המיועדת לנשים. אני הייתי נשאר עם אבי שמקומו היה בקצה השורה השלישית, ליד הדלת. מאותה תקופה זכור לי אבי עם מגבעת שחורה על ראשו ועם "פינסנה" וטלית צרה עם שוליים בצבע תכלת. כעבור זמן-מה הייתי בקפיצות מגיע למעלה כדי להימצא לידי אימי וסבתי שהיה להן מקום טוב באמצע המרפסת ליד המעקה מאבן. וגם כאן, בדומה לילדים אחרים, לא הייתי נשאר זמן רב. או-אז החלו ריצות מרדף עם ילדים בני-גילי לאורך המסדרונות והמדרגות, שם היינו נחבלים לעתים קרובות, ובברכיים חבולות, נחטפים על-ידי הורינו ונגררים חזרה הביתה. בשני ימי-חג, כמו ראש-השנה, הייתי מבקר לא רק את בית-היתומים, אך לעתים קרובות הייתי הולך עם הסבא פל לבית-הזקנים ברחוב מיצקייביץ'. שם לסבי היה מקום ליד ארון-הקודש מצד שמאל ומשם יכולתי לצפות היטב ולהתבונן למהלך התפילות ולגברים המתפללים העומדים נמוך יותר. באותו אולם הצנוע ניתן היה להעריך בקלות את מצבו הכלכלי של כל אחד מהגברים, כי לפי מצבו היה מיקומו בספסל התפילה, קרוב יותר לארון-הקודש או רחוק יותר ממנו.

לעתים רחוקות הייתי הולך לבית-הכנסת בבית-היהודי ברחוב טרוסקביץצקה שם הייתה מתפללת סבתא הופמן. פעם או פעמיים, חוץ מתפילות בית-הספר, ביקרתי את בית-הכנסת ב"לאני", ושם הייתי הולך עם בגמק, שמשפחתו תמיד בחגים ביקרה אצל קרובי-משפחה, אשר התגוררו ב"לאני" ומתפללים בבית-הכנסת המקומי. בסתיו הלימודים הופסקו לתקופת החגים הרבים, כי אחרי ראש-השנה הגיע יום-כיפור עם צום של יום שלם ולאחר-מכן – סוכות. בחצר הייתה מופיעה סוכה רחבת-ידיים מוקמת מקרשים ומכוסה בסכך מעצי-מחט בדרך כלל ובה כל ילדי החצר השתתפו בארוחות-ערב ותפילות חגיגיות.

כאשר גל החגים חלף, היו חוויות אחרות ונעימות מעסיקות את תושבי האזור בתקופה שלפני החורף-רכישת ירקות ותפוחי-אדמה. והנה היו מופיעות בחצר עגלות-איכרים עמוסות בשקים מלאים תפוחי-אדמה, גזר וסלק וראשי כרוב. הם היו גם מביאים חביות עם כרוב

כבוש, או קונים חביות ריקות כדי למלא אותן בכרוב מרוסק. לכל זה היה מתלווה המולה ורעש, שלא בהכרח נותר על-ידי הקונים והמוכרים, אבל בדרך-כלל על-ידי הילדים שהיו קופצים על העגלות ומן העגלות החוצה או מתיישבים במקום מושבו של העגלון ומנסים להצליף בשוט, בדומה למלאכת העגלון.

אך גם זה היה חולף ואחרי-כן בא זמנו להכנת עצים להסקה. קודם-כל היו מופיעות עגלות מלאות עצים ותושבי הבית היו יורדים לבדוק את איכות בולי וגזעי-העצים. האם העצים לא רטובים מדי? ואולי העץ מסוקס מדי. כשנגמר המשא-ומתן, היו משליכים את בולי-העצים מן העגלות ומסדרים בערמות בגובה 10 – 9 מטר בערך לידי קירות הבית. וכך מסודרים מתחת למרפסות הסובבות את הדירות, היו שומרים עליהם בפני גשמים העלולים לרדת. לאחר-מכן היו מופיעים גברים חזקים ותמירים בשלישיות מצוידים במשורי-יד לחיתוך העצים, בגרזנים חדים ובמתקן מעץ. בהסתעפותו העליון היו שמים את הגז המיועד לחטוב, האנשים הללו עבדו משעות הבוקר המוקדמות עד הערב וסדר העבודה היה כדלקמן: את הגזעים הגדולים יותר היו חותכים לשלושה חלקים וכל אחד מהשלושה הקטנים, במכת גרזן מיומנת לחתיכות כך, שהעצים היו מוכנים להסקה בתנור או מתחת לכיריים. חבילות כאלה היו נושאים למרתף ומסדרים בערמות. הפסקות בעבודה נעשות כדי למרוח בסמרטוט הטבול בנפט את המשור או הגרזן, או כדי לאכול לחם שחור עם גבינה לבנה ובצל ולשתות חלב או קפה שחור. וכהרף עין – הגיע החורף, אשר באזורים שלנו היה אמיתי וארוך. השלג התחיל לרדת כבר בסוף נובמבר והכפור הטריד אותנו יותר ויותר. קרוב לחג-המולד היה לבן בכל מקום. על הגדרות, על הדחלילים מקש בגנים ועל ארובות-הבתים בלטו כיפות-שלג אופייניות. את מקומן של העגלות תפסו עגלות-שלג עם פעמונים והכפור צבט את הלחיים ואת האף בלי-רחמים. בחצר-בית-הספר הילדים השליכו אחד על רעהו כדורי שלג, זה היה מסתיים סדרך-כלל במחלת גרון, (האנגינה). מדי שנה הופיע בחצר שלנו איש-שלג עם אף מגזר ועיניים מגחלים ועם מטאטא ישן ביד. הוא היה עומד עד סוף פברואר או אמצע מרץ כסמל שליטתו של החורף.

שלטונו של החורף הביא לנו תענוגות חדשים. אחד מהם הייתה נסיעה בעגלות-שלג – מחלות. היינו נהנים ממנה בדרך-כלל אחרי הכנת השיעורים משעות ארבע-חמש ועד לשעות הערב המאוחרות. המחלות הועמדו ברחוב סולנה ליד פינת מיצקייביץ' בשכנות לקופת-חולים, שבה כיהן אבי. היינו יורדים בעגלת-המחלות למטה בכביש או על המדרכה בצדו השני של בניין קופת-חולים ז.א. ליד ביתם של נכט וטיגרמן. עם משקל מתאים ונהיגה ראויה ועם דחיפה חזקה התחלתית ניתן היה להגיע עד לגשר-עץ ליד הצלב הקדוש מעבר לבית בו התגורר חברי ריסייק פלד. בעצם לא היו מרשים לנו לנסוע כך בגלל סכנה. אם באותו עת היה עובר בדרכנו איזה אמצעי-תחבורה בקטע בין רחוב יאן וֶבֶדֶנְרֶסְקָה. ולכן היה פתאום מופיע שם השוטר השמן מאַכְנִיק, אשר השליך עלינו פחד ואשר היה חוסף את נוסעי-העגלות-חורף, נוטל את המחלות או את תעודות-התלמיד ומחזיר אותם תמורת תשלום קנס גבוה – חמישה זלוטי! פעם בחודש דצמבר יצאתי עם סבתא רפפורט אל חנות-הספורט של נוימרק ברחוב סובייטקי ליד בית-המשפט, שמטרת הביקור הייתה רכישת סקי עבורי. היה זה זוג קרשים בהירים עם ציפוי מתכת ילדותיים המכונים ערדליים. קנינו גם מקלות במבוק ומשחה מיוחדת לירידה בנטיעה ולהליכה. בחורף, כמעט בכל יום ראשון לפני

הצהרים היינו הולכים אני, אבא ואמא לרחוב פסטבניק ליד הכנסייה הקטנה בנויה מעץ מהמאה השבע-עשרה, אותה הכנסייה, אשר כעבור זמן, בשלהי הכיבוש שימשה ערב אחד נקודת איסוף לבריחתנו מן המחנה.

המורה הראשון שלי למלאכת – הנסיעה על הסקי הייתה אמא, אשר ידעה היטב את המקצוע כי מזה הרבה שנים עסקה בספורט הזה. היות והיא הייתה אישה נמרצת ועקבית, לא מצאה לנכון להפסיק את הלימוד ולחזור הביתה, למרות שהייתי נופל ומשתטח על האדמה בכל ארכי והייתי כולי רטוב מזיעה ומהשלג. וכך למדתי לאט לאט והלך לי טוב יותר, יד שנמסרתי לידי מדריך מקצועי. אבא היה בא אתנו וצופה להתקדמותי בלימודים למרות שבעצמו לא גלש-סקי. אך לעומת זאת היה אומן להחלקה על הקרח, על האגם בגן ברחוב טרוסקבייצקה אצל צימבריקיביץ'. היינו לפעמים יוצאים לשם יחד, כי אבי רצה שגם אנו אוכל להציג ידע מעולה בספורט הזה. אני חייב להודות שלא למדתי להתקדם יפה וטוב ממני היה בן-דודי ריסיק ובתור דוגמה הבלתי-ניתנת להשגה, היה ונשאר לתמיד יוזק שנאפ המבוגר מאתנו.

התקרב חג-המולד. החג הזה מתקשר לי, מתקופת שנות בית-הספר, כאשר אני חוזר אליו בזיכרוני, בתמונת חורף עמוק אשל שלט אז בדרוהוביץ' – עירי והסביבה וכן בערב חג-המולד ושהותי בין החולים המאושפזים בבית-החולים בו אבי היה המנהל.

אז היינו הולכים יחד – אבא, אני וריסיק לבית-החולים – לא הרחק מהבית. ערב חג-המולד נערך כאן עבור אותם החולים, שלא יכלו לעזוב את בית-החולים, או עבור חולים, שלא היו להם קרובים. וכך, באולם הגדול ביותר, לאורך הקיר, כאשר הוצאו מהמקום המיטות, עמד שולחן ערוך יפה ולידו, במקום הצר יותר, נשען על הקיר, התנוסס עץ-אשוח ענק נוצץ ומואר. את רוב הקישוטים היו מכינים החולים עצמם. אני וריסיק ישבנו במקומות כבוד בין אנשי הצוות, הרופאים והאחיות, אשר השתתפו כולם בערב הזה. נערכה תפילה קצרה ואחר-כך אבא שלי היה פונה בלבביות אל כל הנוכחים, אחריו האחות הראשית ואחד החולים. חלוקת פת-הלחם-הקדוש של חג-המולד, מרק ירקות מיוחד והרבה מעדנים טובים וטעימים. האווירה הייתה חגיגית ושמחה ושירת המזמורים לחג-המולד הייתה מבשרת כניסת החג. משופרים במתנות מן האשוח, שבעים ועליזים היינו חוזרים הביתה וכיוון שהשעה הייתה מאוחרת בלילה, ריסיק נשאר אצלנו ללון.

היום של מחר גם-כן הבטיח להיות מעניין. הזמן עובר מהר והנה כבר הגנים מסביב לבשו צבע ירוק, וביער שלנו בחצר ניתן לגלות רקפות, היה גם לילך לבן ותכלת, אשר פיזר סביב מור-ריחו המכר, ויפה במיוחד כי הפרח עבר הרכבה אצל קרופ.

חזרת האביב הסתמנה בבית-הספר בהחלפת המשחק בכדורי-שלג למשחק מחניים, בין שלהבת ושלהבת או בפלסטרה וכן בהיעדרותו פעמים רבות של התלמיד פדרשניידר, בנו של סנדלר, הידוע מבריחתו מהשיעורים, היה פותח בסדרה של משחקי כדורגל עם חבורת/קבוצת חברים הדומים לו. הוא היה שחקן מעולה, במיוחד בהתקפה. היה מוביל את הכדור בין רגלי היריבים, וכן שם רגל למי שצריך לכן זכה בכינוי "שבצ'יק" מ"יונק" מה עוד, כי היה דומה לו במראו. מדי פעם, אחרי הלימודים או בעת שעות חופש היינו יוצאים לפארק ברחוב מיצקייביץ'. היינו עושים זאת בגלל האפשרות לקיים שם ריצות קצרי-טווח, שבה הצטיין במיוחד הסיו שטיינבך, אבל הסיבה האמיתית היו חברותינו מבית-הספר ע"ש

המלכה – יאדרוגה הסמוך לפארק. כאן הפגישות נערכו במלא עוצמתן. בין בני הצדדים עברה גדר מחוטי-ברזל הסוגרת את חצר בית-הספר. היינו קופצים על הגדר, ובמלאכה הזאת הצטיין בומק, אך הדבר הזה היה מזמין תגובה נמרצת של שומר בית-הספר בעל שיער שיבה מתולתל. הוא היה מגרש את החבורה בעזרת המטאטא הארוך שלו, או לפעמים זורק עלינו צרור מפתחות ולפעמים קפיצה מן הגדר הבלתי מיומנת הייתה גורמת קריעת המכנסיים לחצי.

והנה חודש אפריל ושוב חגים. הפעם חג הפסחה והפסח. בבית-הספר הסממנים היו ציורי ביצים שהוכנו בשיעורי-מלאכה. ובבית-סדרים, רכישת כמות גדולה של ביצים, קמח-מצה ומצות. ברחוב היו מופיעים פרחי פלומה המכונים "בזיה" ולפני מקום כהונתו של הכומר היו ילדים מתאספים עם סלים מלאים במאכלים מקודשים. היינו מקבלים בגדים חדשים ונעליים. היה זה צירוף תכליתי של מסורת והשלמת הביגוד משנה שעברה. בליל-הסדר היינו נפגשים כולנו בחדר-האורחים אצל סבתא הופמן. אבא נשען על כרית בכורסה גדולה ואני עם ריסקיק לא רחוק ממנו-אנחנו, השחקנים החשובים של הערב. ההגדה נקראת מספר גדול בצבע כחול. לאחר התפילה וברכת המצות והיין מוצרי האדמה היינו פותחים בקושיות המתחילות תמיד ב"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?". ולאחר מכן ביצה קשה עם מי-מלח, מרק עם כופתאות מקמח-מצה, רכות כפלומה, כי סבתא ידעה היטב להכין אותן. אחריו בשר-עוף בתוספת חזרת אדומה ושתיית יין אדום שהוגש לנו בכוסיות עליהן רשומה המילה "פסח". ליפתן ועוגיות מתוקות היו מסיימות את הארוחה השזורה במשך כל הזמן בקריאה מן ההגדה, וכן זמירות בנוסח "חד-גדיא, חד-גדיא". מאוד אהבתי את החג הזה. אולי, כי בערב זה כולם היו נפגשים באחוזה והיו שוכחים את כל הבעיות והטרונות שחשו אחד כלפי השני. אהבתי את הזה, כי חיכיתי וציפיתי למעדנים הטובים ממצות ואף מצות עצמן עם חמאה וקפה.

הפעם תקופת החג בביתנו הייתה מלווה בהתרגשות יתרה, ונמשכה יותר זמן, וזאת עקב כלולותיה של ורניקה שלנו, אשר מזה זמן רב חיזר אחריה בחור צעיר ויפה, פועל בניין. בשמלת-כלה היא הייתה יפה מאוד, ואני החזקתי בגאווה גדולה את שובל שמלתה, עת הגענו במרכבה מקושטת לשער הכנסייה וצעדנו אל תוכה. קבלת-פנים נערכה בדירתה הקטנה בקומה עליונה מאחורי בית-הפועלים. כולם היו מלאי התפעלות ושמחה שהינה גם מכוננת משפחה וגם לה תהיה פינה משלה. לצערנו, הגורל לא שיחק לה זמן רב. כעבור מספר חודשים אחרי החתונה בעלה, בזמן עבודתו בבניית תורן-לכנסייה ברחוב פולנה, נפל ונהרג במקום. בביתנו צלצל הטלפון ואבי נדרש לביתה של ורניקה, אשר התעלפה לשמע האסון. דיכאון אחז את כולנו. ורניקה חיסלה את כל ענייניה בעיר ומיד אחרי ההלוויה נסעה אל קרוביה הרחוקים. מאז נעלו עקבותיה. ואצלנו הופיעה קאסיה.

באותה התקופה בערך, סבתא רפפורט עברה מביתה ברחוב לסניאנסקה אל ביתה הפרטי, שהיא קנתה מאדון מרוזק, הפחח, ברחוב מריצקה. היה זה בעצם בית חדש בעל מרתפים מסודרים ושתי קומות. סבתא בחרה לגור עם הניה שלה בחדר עם מטבח בקומה ראשונה. הייתה לבית גינה, לפני החלונות ערוגה עם פרחי-ציפורן, חצר לא גדולה ואומנם, אך מוחזקת היטב וכן גן-פירות יפה. בגינה ובערוגות טיפל השומר, שהיה בו-בזמן גם הגנן, אשר התגורר בבית קטן שהשתייך גם הוא לנחלתה של סבתא. כזה בית עם גינה ופרחים היה

בדמיון-חלומות שלי ושל סבתא, היות ושנינו אהבנו את הירוק בטבע. וכך, ברגעים פנויים מלימודי, הייתי לעתים קרובות עובר בקפיצה את גדר ביתנו מצד בדנרסקה, חולף על-פני פלוריאנסקה ליד הפסל הקדוש ומגיע לרחוב מריצקה, בו במספר 4ב' התמקם ביתה של סבתא.

אך צריך להיות גלוי ולדבר אמת ולהודות בכך, שבאותם הזמנים נמשכתי לשם לא רק עקב אהבתי לסבתא ורצון לשהות בגינה, בין דיירי הבית הייתה שם משפחת הננפלד ובתם, יאנקה, בת-גילי הייתה חברתי ומצאה חן בעיני מאוד. דומה לאמא שלה ועתידה להיות יפה כמוה. לכן הייתי מושך את זמן שהותי אצל סבתא מעל למקובל, והדבר היה מסתיים בביתי במהומה גדולה, היות ואימי השכילה לפענח את סיבת שהותי אצל סבתא. אך חברותי עם יאנקה עוד יותר העמיקה, כי הרי כמו תמיד חזק יותר מה שקשה להשיג והיא נמשכה גם, כאשר ההננפלדים ¹⁹³³ לגור לדירה חדשה ומרווחת ברחוב אוֹגְרָדוֹבָה, אליה ניתן להיכנס מצד הרחוב ¹⁹³³ מיצקייביץ' בין בית-מועדון הקצינים והלְגִינִים. וכאן בזמן הטיולים בפארק הסמוך לביתם, התקיימו הנשיקות והחיבוקים וכן המילים הגדולות הראשונות. הידידות הזאת הרשימה אותי עוד יותר, כי היה צורך לגבור על מחזרים אחרים. ואם וכאשר התקיימו בינינו מריבות, היו משלימים בינינו, מצדה חברתה ובת-דודתה מושקה הנדל, ומצידי בומק. ההיכרות והרגשות נמשכו מעבר לתקופת שלטון הרוסים וכן השנים הראשונות של הכיבוש הנאצי. עד שבשנת 1942, עקב הפחד בפני אחת האקציות, היא עברה-על ניירות אריים-ללבוב, ושם הוסגרה על-ידי "שמלצובניק" לגסטאפו ונרצחה במחנה יאנובסקה. נדמה לי שאיש מכל המשפחה הגדולה הזאת לא נשאר בחיים.

כשהגיע הקיץ בטרם נסענו לקייטנה, היינו יוצאים בימי ראשון לפני הצהריים לטרוסקביץ' לפומיירקי. היה זה מקום-רחצה יפה-פה שהוקם בידי היארושים בתנופה גדולה, ממוקם ביער והיווה אטרקציה וכח-משיכה בכל הסביבה ובמיוחד כבית-הבראה האופנתית לטרוסקביץ'. לפומיירקי צריך היה לרדת דרך בניין בן-קומה אחת, ארוך וצבוע בצבע אדום-כהה בו התמקמו הקופות ומלתחות, לעקוף גדר-רשת, ולרדת במדרגות-עץ למשטח-רחצה מרווח ועליו חול שהובא ופוזר במיוחד מחוף הים. המרחצאות כללו שתי בריכות-שחיה גדולות – אחת לילדים בעומק 1.5 מטר, והשנייה לשחייה בעומק 3.5 מ', שתמיד היו מלאות מים צחים וטריים. באמצע התנוסס תורן הצלה ובצד – טרמפולינה. בכל ימי השבוע ובמיוחד בימי ראשון של העונה היו כאן הרבה אנשים, ברובם מוכרים, היה מלא רעש ושאון. האוכל היה מובא מהבית ורק שתייה צריך היה לקנות בבית-קפה קטן, שלפניו עמדו שולחנות מתחת למטריות צבעוניות.

שהות על הפומיארקי נמשכה כרגיל עד לשעה ארבע ואחר-כך כל החבורה הייתה עוברת לטרוסקביץ'. וכאן הורי עם מכריהם היו עורכים טיול מסורתי לאורך משטח-הטיילת עד לזדריובה, ובשנים המאוחרות יותר אל קריסטלובה האופנתית למסיבת-חמש, ואילו אני הייתי נשאר אצל סבתא ובהשחתה. לעתים קרובות היינו שומעים קונצרט ליד הקונכית בפארק המוקפת ערוגות-פרחים יפים ומטופחים היטב. בהתקרב זמן ארוחת-ארבע הייתי רץ תמיד לאותה חנות קטנה שהכניסה אליה הובילה דרך מדרגות-אבן כדי שבעד 50 גרושים לקנות לחמנייה בחמאה ושינקה. לאחר-מכן היינו יוצאים לטיול לאורך הטיילת, עוברים זדריובה לכיוון מגרשי-הטניס והסמוכים למטווח-ירייה. סבתא ידעה מראש שצריך לתת 15

גרי' לביצוע שלוש יריות מרובה-אוויר. היריות התבצעו מכוונות אל לוחות או אל בקבוקים. אחר-כך היינו חוזרים לטיילת, נכנסים אל הבניין והיה לי עוד מספיק זמן לראות ולהתפאר במראה אימי היפה והלבושה בגינדור וכן משני הורי הרוקדים יחדיו. הפעם יצאנו לימי חופשת-קיץ לאובוניץ', ומיד אחרינו אבא יצא לקרלובה-וארי, היות וסבל מכיב-קיבה ושמר על דיאטה מיוחדת. וכמו תמיד, חזרנו מלאי-רשמים וסיפורים חדשים. עד כמה היה גם נעים לחזור הביתה לראות שוב את הדירה ואת החצר, ללכת שוב לקניות לרינק ואל הדוכנים והחנויות של מאל-רינק. ותמיד אחרי שובינו, כאשר בזמן החופשה לא היינו ביחד, ממש לפני תחילת שנת הלימודים, אבא היה מזמין לאחר-הצהרים מרכבה, היה חובש מגבעת, נוטל לידו מקל-טיול ויוצאים לפונדק בהרבקה. אני הייתי מתיישב במושב-העגלון על ידו וכשהתבגרתי קצת על-יד אבי וכך מלווים בצליפת-השוט ומצמוץ-שפתיים, המרכבה עשתה דרכה לכיוון קצה-העיר ולאחר-מיכן לעליה לאורך התלול וכשכבר היינו עוברים את הוילות האחרונות ואת הבתים הקטנים לאורך הרחוב הללו בנובמבר, אבא היה מוציא סיגריה "פלסקה"-שטוחה כדי להתגונן בפני היתושים, כי בחייו היום-יום אבא לא עישן. בעל-הפונדק, שהיה בטיפול-בריאותי של אבי, היה מנקה אחד השולחנות ומגיש בעצמו את המעדנים, שהייתי מזה שנים מזמין והמקום הזה התפרסם בהם. והם בין היתר: לחם שחור בתמאה, גבינה לבנה בפלחים דקים וחלב חמוץ. הייתי אוכל את המאכלים לשובע "עד שרעדו האוזניים". האוויר הצח, המלא מור עצי-מחטים הוסיף לנו תיאבון. עוד היום זכור לי הטעם. לקראת הערב המנמיך עת לצידו של הדרך מוארים פנסי-גז – וקרוב יותר-למרכז – פנסי חשמל, היינו שנינו חוזרים הביתה מרוצים.

הלימודים החלו בסימן דומין. דומין-הרי הוא מורה לשפה האוקראינית. הוא רווק מושבע ובעל כלב ששמו, ורה. השניים היו קשורים זה לזה באופן יוצא מן הכלל ובמיוחד הוא לגבי הכלב – ממש משוגע. ורה-הכלבה – הייתה איפה נוכחת בכיתה בזמן השיעורים. דומין היה תמיד מעוצבן וחסר סבלנות, אך היה מורה ומרצה מצוין ודורש הקשבה. כל זה יצר סביבו אווירה מסוימת והתלמידים פחדו מפניו כמו מאש. את השיעור הראשון הקדיש להיכרות עם התלמידים, אך לא כפי שהיה נהוג אצל אחרים, בהקראת השמות מן היומן, אלא-הוא היה ניגש לכל אחד ואחד מהם היה חייב לומר את שמו ואת שם משפחתו. בדיוק באותו סדר. הוא היה צודק באומרו, לא מיצקבייץ' אדם או פרנקו איבן, אלא אדם מיצקבייץ' ואיבן פרנקו. עבר מצד הימני עד לשורה שלי הממוקמת מצידו השמאלי של הכיתה. ואני, מעוצבן, כל הזמן חזרתי על שמי ושם משפחתי, והצגתי בדיוק בסדר ההפוך כשהוא עמד על-ידי. תגובתו הייתה מיידית ואופיינית לו, זו שכבר כמה תלמידים לפני הייתה היא מנת חלקם. הוא השמיע צווחה, עד שורה קמה ממקומה, ואחר-כך תפש אותי במיומנות בשערותיי מעל לאוזן וצעק: "הו, יצקה המטומטם! אינך מסוגל לזכור, אדם מיצקבייץ', איבן פרנקו, והנריק הופמן. ולא הפוך?" – ואז הניח לי. ואני חצי-מת הייתי מתיישב במקומי. מאוחר יותר היה לי יותר מזל איתו. היה לו הרגל, שאם לשאלתו ותשובתו של התלמיד לא הייתה מספיק טובה או מצב המחברת לא טוב במיוחד, וללא קשר לציון הנרשם ביומן, היה מדביק לו עונש. הענקת העונש הייתה נערכת בסדר מסוים. הנענש היה נקרא לעמוד באמצע הכיתה, נתפש בפאותיו, אם היה זה יהודי, ובליוי המילים "בו, אתה, יצקה המטומטם", היה מצווה ליקובובסקי-השכן שלו, לרשום, שזה התלמיד חייב להעתיק במחברת את השיר או הסיפור

הנלמד היום בכיתה פעמיים-שלוש, ארבע ואף שש פעמים לקראת השיעור הבא. השיעור הבא התחיל מהקראה על-ידי יקובובסקי את רשימת הנענשים ואת עונשם. לפעמים היה קורה, שהנענש לא הספיק להעתיק את כל המומלץ, ואז מספר פעמים להעתקה היה מוכפל. זכרוני, שפעם ביקרתי אחי-הצהרים אצל אחד החברים, שדומין היה נטפל אליו במיוחד, לעתים אפילו ללא סיבה. הפעם היה עליו להעתיק ארבע פעמים שיר מרווח. במלאכת העתקה עסקה כל המשפחה, כי החבר שלי היה כבר עייף מאוד. והנה קרה שורה מתה, ואז כל הכיתה השתתפה בהלוויה והוא עצמו ענד עניבה שחורה וסרט שחור על הזרוע במשך שנה שלמה.

פעם אחת, בעת שיעור של המורה קוברין, הגיע המנהל. כולנו קמנו על רגלינו לקראתו והוא מדבר בלחש עם קוברים ולאחר מכן משמיע את שם משפחתי, אני מיד עושה חשבון-נפש, אך דבר לא עלה על זכרוני, שום דבר רע. המנהל מחייך בנועם ומזמין את קוברין ואותי אליו ללשכתו. כל הכיתה נשארת דום ללא ניע ורבים מהתלמידים כבר מרוצים על שעה חופשית הצפויה. ואך סגרתי אחרי את הדלת, וכבר, תחילה בלחש ואחר-כך נשמעות ריצות בין הספסלים ומתפתח רעש ושאון. אנחנו נכנסים לחדר לא גדול, הממוקם מעל לשער הראשי עם חלון רחב הצופה לעבר "קבר החייל האלמוני" בצידו השני של רחוב מיצקייביץ בשטח שסביב הכנסייה האזורית. מעבר לשולחן הכתיבה נעמד על רגליו קופצ'ינסקי בהבעת-פנים חגיגית ומתות, לצידו קוברין-כאילו מבנהל קמעה, ואילו אני מעבר השני לגמרי חסר-אונים. על קרש-השולחן מונחת מעטפה מאורכת והמנהל לוקח אותה וקורא: המפקד העליון של צבא פולין, וארשה, אל הנריק הופמן, תלמיד בית-הספר היסודי על-שם אדם מיצקייביץ' בדרוהוביץ', רח' מיצקייביץ'. שניהם מסתכלים בי ואני מתחיל לחזור לאיתני מתון הבנת המתרחש. המנהל פותח באולר את המעטפה ומוציא מתוכה דף-נייר-קלף שבצידו האחד מודפס באותיות אלגנטיות בצבע אפור כדלקמן: "בעבור האיחולים שנשלחו לי לרגל הענקת לי מטה-הפיקוד של ראש-הצבא, אני מודה מקרב לב. רידו-סימיגלי. וכאן מופיעה חתימה בכתב-ידו בדיו כחול ולמטה – מפקד צבא-פולין. ושוב נפגשים מבטינו – אני שמח, על-כי העניין בא לפתרונו, וקופצ'ינסקי וקוברין שהסמיקו מרוב התרגשות, מושיטים לי ידיים, מברכים אותי ושואלים מתי וכיצד כתבתי אל המפקד ובזאת מסתיימת החגיגה. אני יוצא ומחזיק בידי את המעטפה. במשך מספר ימים הייתי גיבור הכיתה בכל בית-הספר ובחצר, ואימק מצא עבורי כינוי חדש" "טיוטלה-פוטילה הוא המפקח!" לא ידעתי בעצם מניין הוא לקח את הכינוי. את מכתבו של המפקד העליון הכנסתי אל תוך קופסת-העץ המיועדת למסמכים חשובים ביותר, הוא עם כל יתר הדברים שאבדו בזמן הכיבוש הנאצי.

הזכרתי קודם את מועדון-הקצינים הממוקם בקומה ראשונה בבית מול שולץ. ליד הכניסה הייתה חנות ממתקים בבעלותה של אשת החייטוים. והלאה צריך היה להיכנס למעלה לחדר-המתנה ששימש גם כחדר מלתחה ומשם לחדר מרווח מעין אולם חברתי בו בכורסאות נוחות או על ספות נשים התיישבו בנוח והיו מרכילות לרוב והגברים עיינו בעיתונים או שוחחו בנושאים אקטואליים או הנוגעים לעבודתם המקצועית והמתינו למקום ליד השולחן הקטן או להשלמת הרכב הארבעה למשחק קלפים. שני החדרים הנוספים שימשו למשחקי קלפים בו ניתן לדאות לרוב גברים העסוקים בפוקר או ברידג'. הנשים שיחקו דמי או

ברידג'. הייתי שם מספר פעמים לפנות ערב כשאמי בדרך הביתה הייתה נכנסת לשם לזמן-מה כדי לפגוש את חברותיה ולקבוע פגישות לזמן מאוחר יותר. ואז הייתי אומר שלום באופן נימוסי לבעל-המועדון מזה הרבה שנים והידיד של הורי, מני ברנפלד, לקבוצת המכרים של אימי, ביניהן הייתה תמיד מישקה ולעיתים קרובות גם לוסי ברנפלד. הייתי אוכל מספר עוגות-בצל נהדרות וכן "היגוס" – תבשיל בשר-קצוץ עם כרוב – המוכר לי רק מסיפורים. היו אלה מעדנים הידועים והמוכרים במקום הזה באיכותם ובלקוחותיהם הנאמנים.

באחד החגים, קרוב לודאי בפורים נערכה כאן חגיגה לילדי חברי-המועדון. היו מקרינים סרט מצוייר ואחריו היו מגישים עוגות ותה או קקאו לשתייה. ולבסוף השמיעו תקליטים של מוסיקה לריקודים. כאן רקדתי בפעם הראשונה בחיי, כמובן עם אימי. זה היה טנגו. לאחר מכן, יותר בטוח בעצמי הייתי מזמין את יאנקה, את מושקה וחברות אחרות לדקוד איתי ואמא שלי הייתה מרוצה מאוד.

לאחרונה אימי לא חשה בטוב. היא התלוננה על כאב באוזן. ובכן, כאשר התקפות-הכאבים חזרו על עצמן לעיתים קרובות, ואף בלילות, הוחלט אחרי התייעצויות עם רופאים להעביר אותה לעיר לבוב. וכאן נמסרה אימי לידי הפרופסור דובז'נסקי, המומחה המפורסם, אשר קבע דלת מוגלתית של האוזן הפנימית. וצורך מידי לניתוח. אבא וגם סבתא ליוו את אימי ואני נשאיתי בבית, מודאג ומבוהל. הניתוח עבר בהצלחה ואמא יחד עם סבתא נשארו עוד זמן-מה בבית-החולים של פ.צ.ק. הייתי מדי יום כותב לה מכתבים מרגשים, שאימי שמרה עליהם זמן רב ושגורלם היה ככל יתר הדברים שלנו. לפרופסור הבאנו מתנה יפה-היה זה סט-עור של מכשירי כתיבה לשולחן-הכתיבה. הייתי נורא גאה כשנסעתי בפעם-הוא – שונה בחיי בלוקסיטורפדה – החידוש הדוהר בין דרוהוביץ' ולבוב. לתקופת השיקום אימי נסעה לקריניצה והתגוררה ב"בז'י-דר" (מתנת – אלוהים) שם הכירה חבורת אנשים חדשה, אשר בשנה לאחר-מכן באביב הגיעה אלינו לביקור. היה שמח באמת.

בעצם הורגו בארץ חי-רווחה ושפע. סבתא רפפורט מונתה למנהלת משלוחים של בתי-זיקוק "גאליציה", במקום בו עבדה מעל 20 שנה, ואבא זכה לתוספת שכר בבית-החולים וכן היה לו מספר רב של חולים בהם טיפל באופן פרטי. ורק בפוליטיקה לא התנהלו הדברים בצורה טובה. היטלר פלש לאוסטריה והתכוון לפעולה זהה בצ'כוסלובקיה, להגן כאילו על הגרמנים היושבים בסודטים. היו שמועות על מלחמה התקרבת. אם-כי העולם עדיין לא זיהה את כוונותיו של הצבע המטורף. אני זוכר מאותה תקופה טקס-חגיגי שנערך ברינק לפני הראטוש – בניין מועצת-העיר. הייתה זו הענקת ארבעה תותחים כבדים לידי הצבא, מהם שלושה נועדו מכספי דמי-חבר של עובדי "גאליציה" ואחד של עובדי "נאפטה". היה לי מקום נהדר, כי עמדתי יחד עם סבתא בין עובדי ומייסדי הקרן של בתי-הזיקוק, על מדרגות-האבן היורדות לכיוון הכיכר מצד הקונדיטוריה של בברי. עמדתי על-יד שפאנייה רוטנברג ומנהל מצ"ס. למטה, מולנו, במקום מוגבה – ארבעת המתנות ולידם ארבע עגלות על שני גלגלים כל-אחת, עדיין ריקות מוכנות לקבל עליהן את התותחים הכבדים, רתומות לארבעה סוסים מובחרים. והלאה לאורך כל הרחוב שורות כפולות צופים, "פוו". (הכנה לצבא בבתי-ספר) סוקול, ותיקי הצבא, דוורים, עובדי-רכבת, אנשי מכבאי-אש, שוטרים וכמובן, חיילי הגדוד של דרוהוביץ' הפודהלני. והנה מגיע מפקד ד.ו.ב. פשמיטיל – האלוף טוקז'בסקי

שהוזמן במיוחד, מקבל הודעת מסדר ועובר בליווי הסרן גבליק, שעל חזהו נוצץ, כמו תמיד בחגיגות, האות "וירטואטי-מיליטארי" עשוי כסף. מהשורות הכפולות מהדהד "אד. הגנרל". נשמעות מחיאות כפיים של ההמון הנאסף על הדרכות. מישהו נושא נאום בשם עובדי בתי-הזיקוק ומבקש את הכומר קוטולה לקדש את המתנות. אחרי ההקדשה נואם טוקז'בסקי אשר מקבל לידי את התותחים ומוסר אותם לגדוד של דרוהוביץ לחימושו. הטקס מסתיים בתהלוכה ועל הבמה ליד האנשים אשר כבר ציינתי, אני רואה דמות גבוהה עם זקן קצר שיבה – את בילוחובסקי מ. פולמין וכן את יאריש וחבר מועצת העיר ובניהם דר' טננבאום.

בבית-הספר לא עניינה אותנו פוליטיקה אך יותר ממנה היינו עסוקים בהתקדמות של "יונאק". היה זה מועדון ספורט אזרחי-צבאי בעל שאיפות מרחיקות לכת, אשר הודות לתמיכתם של המפעלים המקומיים יכול היה להמליץ על מקומות-עבודה יפים, ובזכותם קיבל אי-אלו כדורגלנים מ"קראקוביה" ו"מוסלה" (כמו שבצ'יק והבובסקי בהתקפה או השוער גירולה), אשר התיידדו בין היתר עם בנדקובסקי והמרלינג. כתוצאה מכך "יונאק" עלה ממש לפני פרוץ המלחמה לליגה האזורית אחרי המשחק הקשה ביותר עם פוגון ו"אוקראינה". בסופו של דבר החלו המשחקים לכניסה לליגה הממלכתית וזה היה הרגע הכי חשוב. הכרתי אישית מספר רב מבין השחקנים ולא-דווקא ממגרשי המשחקים, שמקומות הישיבה סביבם עשוי-עץ בקושי החזיקו את רבבות האוהדים, כמו-גם ממועדון משחקי-כדור של "סוקול" שם היו הם מתאספים בערבים.

לעיתים קרובות היינו אני וסטשק פשיבילה ואחיו מסדרים את הכדוריות ומקבלים 10 גרושים עבור כל משחק. מגרש הכדוריות שהתמקם לאורך כל מגרש-הטניס הסתיים בלוח-משובץ כמו שחמט. לסידור הכדוריות, בצד היה מקום-חול נוח עבור המסדרים את הכדוריות. היה קורה, שאם מישהו מהשחקנים תכנן להכשיל שחקן נגדי, היה מוסיף לנו עוד 5 גרושים כדי שנשים חוט דק על הכדוריות משוך בחוט יגרום בזאת שכל הכדוריות יפלו עוד טרם הגיע אליהם הכדורית מידי היריב. בדרך-כלל לא הייתה לנו בעיה עם הדבר הזה, אך פעם, כשקבלנו לחבורה שלנו חבר חדש ושמו, כמו תמיד, את החוט על הכדוריות, החדש הזה, מעוצבן מדי, משך בחוט עוד לפני שהכדור הגיע לייעודו ואז כל המערך נפל והעניין התגלה. תחילה כל הנוכחים חטפו הלם, אך כשנשמעה הצעקה הראשונה, אנחנו פתחנו בריצה ואפילו הגדר-תיל הדוקרת והגבוהה לא היותה לנו מכשול. אני הגעתי הביתה רטוב מזיעה ומפחד עם מכנסיים – הקצרים הכחולים – קרועים ושארית הגרביים שעטפו את רגלי וסנדלי.

וכך חלף הזמן, בו אנחנו חיינו את עניינינו הקרובים אלינו ביותר ופחות בעניינים הרחוקים מאיתנו לכאורה, ואשר הכריעו את גורלנו בעתיד. אחרי שהיטלר השתלט גם על צ'כוסלובקיה, כאשר הצבא הפולני נכנס לזאולזיה, הוא התחיל להגיש תביעות לגבי "הפרוודור-של גדאנסק" ובו-בזמן השתמש יותר ויותר בחוקי-נירנברג בארצו-פנימה והעולם לא הפריע, ולא התנגד. אולי לא רצה ואולי לא השכיל. גם אנחנו היינו עיוורים.

בחופשת הקיץ הבא נסענו לאורלוב, אשר התרחב ונבנה והפך למרכז-נופש אופנתי על-שפת הים. העיר גדיניה קיבלה את פנינו בנמל שלה ובבריכות הרבות בהן הפלגנו בסירות וחתרנו לאורלוב, בעת גשם, בספינה. הטיול לסופוט ולגדאנסק קיבל נימה בלתי נעימה החל מאותו גשרון-הגבול, בו המשמר המחזק של גרמנים הרבה להביע שנאה במעבר. ברחובות של שתי

הערים הללו ניתן היה לחוש מתח. הנה, ליד קבוצות הנוער-ההיטלרי נעו ללא שום הגבלה אנשי היטלר במדים. על כל צעד ושעל נשמעו קריאות "הייל" או שירי לכת שלהם. ה"עיר-החופשית" לכאורה הפכה לקן של אנשי היטלר.

חזרנו הביתה בסוף חודש אוגוסט. היה ידוע שהמלחמה מתקרבת ובאה. האנשים נתפסו בהלה וחרדה. התחילו לערוך ולאגור מצרכי מזון, מוסדות ההגנה האווירית ציוו על ניקוי המרתפים ועל אבטחת החלונות שלהם בשקי-חול. על זגוגיות החלונות הודבקו פסי – נייר שמטרתם להגן נגד משבי-רוח חזקים של הפצצות. כמו-כן הואפלו הדירות ופני-הרכב. נמסרו צווי-גיוס. כאילו היה זה היום – אני שומע את קולו של מוסיציצ'קי אשר מודיע על פרוץ המלחמה, ואחריו הושמע ההמנון הלאומי ומיד אחריו "היכוננו, היכוננו, מגיע!"